

GERARDUS JOHANNES HENGEVELD (1814-1894)

Veterinair verleden

Het is geen wonder dat Hekmeijer en Hengeveld in deze rubriek opeenvolgend worden behandeld, want hun levensloop en hun aspiraties vertonen grote parallellen. Beiden zijn in dezelfde tijdperiode leraar aan 's Rijksveeartsenijschool geweest en beiden waren belangrijke voortrekkers in het proces om hun beroepsgroep maatschappelijk aanzien te geven en om de vakkennis die zij door studie en ervaring verworven hadden, in hun lessen en door hun geschriften uit te dragen.

Gerardus Johannes Hengeveld werd in 1814 geboren in Wilnis in de buurt van Mijdrecht waar zijn vader schoolonderwijzer was. Het gezin moet al vrij snel daarna verhuisd zijn naar Oudshoorn, iets ten noorden van Alphen a/d Rijn.

In 1832 werd Hengeveld met slechts twee anderen ingeschreven bij 's Rijksveeartsenijschool. Hij blonk tijdens zijn studie uit door intelligentie en ijver. In 1836 studeerde hij af en kreeg als veearts 1^e klasse als standplaats Oegstgeest toegewezen. Het Fonds voor den Landbouw verstrekte hem een jaarwedde van f 500,-.

Hoewel hij in 1833 ingeloot was in de gemeente Oudshoorn voor de militaire dienst is hij kennelijk niet onder de wapenen geweest, want hij is onmiddellijk na zijn afstuderen de praktijk ingegaan. In 1839 ontving hij een paspoort van het Departement van Oorlog, waaruit blijkt dat fuselier G.J. Hengeveld geen verdere militaire verplichtingen meer had.

Hoewel ook hij moest opboksen tegen een gevestigde orde van empiristen en aanvankelijk door de boerenbevolking met de nodige argwaan werd bekeken, lukte het hem om in korte tijd het vertrouwen van de veehouders te winnen. Dit was niet alleen te danken aan zijn praktische kennis maar vooral ook aan zijn hulpvaardigheid. Naast zijn steeds drukker wordende praktijk had hij nog tijd over voor wetenschappelijk werk. De eerste proeve was een verhandeling getiteld '*Het wezen, de oorzaken en de behandeling der longziekte van het rundvee*'.

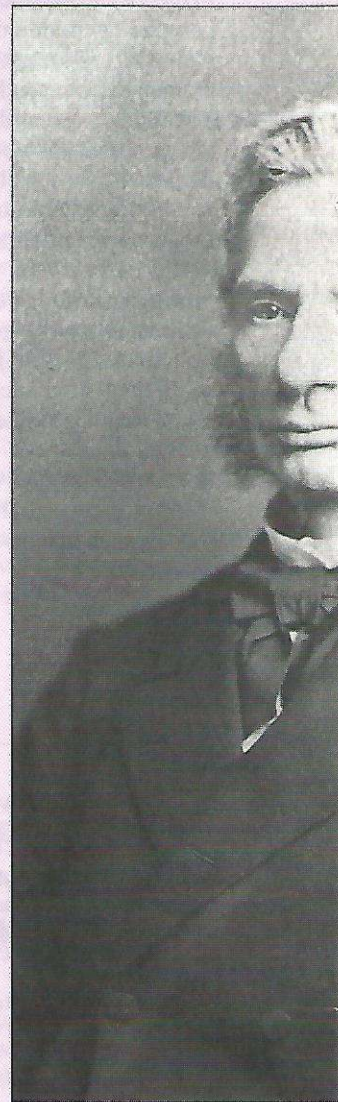
Het betrof een inzending op een prijsvraag die voor de derde keer over dit toen brandende onderwerp was uitgeschreven door de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem. Ondanks een extra door Koning Willem II beschikbaar gestelde premie van f 500,- had zich in vier jaar nog niemand gewaagd aan een antwoord op de extreem uitgebreide, door Alexander Numan geredigeerde vraagstelling. De vijfkoppige jury heeft Hengevelds inzending niet bekroond. Deze werd dus ook niet door de Hollandsche Maatschappij gepubliceerd, wat Hengeveld toen maar zelf in 1847 gedaan heeft. Ook in de navolgende jaren zou dit onderwerp, dat zo bepalend was voor het lot van het Nederlands veebestand en niet minder voor dat van de veeartsen, hem blijven bezighouden. In '*Het Repertorium, Tijdschrift voor de geneeskunde in al*

haren omvang' onder redactie van F. Rienderhoff en F.C. Hekmeijer, vinden we hierover nog enige bijdragen van zijn hand. Andere artikelen in dit tijdschrift uit zijn Oegstgeestse tijd handelden enerzijds over klinische onderwerpen als 'Aanwending van het stijfselverband bij beenbreuken', 'Herniotomie bij eene koe', 'Amputatio uteri bij dieren', 'Loodwitvergiftiging bij koeien', 'Hondsolheid bij het paard' en anderzijds over onderwerpen van veterinaire maatschappelijke aard als 'De gevoelens der Zuid-Hollandsche Maatschappij ter bevordering van de Veeartsenijkunde over de opheffing van het Fonds voor den Landbouw' en 'Opgave en berekeningen betreffende de uitoefening der Veeartsenijkunde in Nederland'.

In de periode te Oegstgeest trouwde hij met Clasina Yperlaan, uit welk huwelijk vier kinderen geboren werden onder andere een zoon, Martinus Johannes, die ook veearts is geworden. In 1869 afgestudeerd, vestigde deze zich eerst in Zeist en vervolgens in Amersfoort. (Thorbecke zelf telegrafeerde in 1871 aan Hengeveld sr. dat zijn zoon tot plaatsvervangend districtsveearts benoemd was. Er was ten gevolge van hun samenwerking bij de beteugeling van de veepest enige jaren tevoren kennelijk een persoonlijke band ontstaan). In 1876 is Martinus nog een tijd assistent bij zijn vader geweest. Naderhand werd hij districtsveearts te Haarlem waar hij in 1912 overleed.

Het is te begrijpen dat het voor de boerenbevolking een grote teleurstelling was, toen Hengeveld besloot om in 1853 een betrekking te aanvaarden als leraar aan 's Rijksveeartsenijschool te Utrecht. Zijn jaarwedde bedroeg f 1400,-. Wellicht heeft bij de keuze voor Hengeveld een rol gespeeld, dat deze bijzonder was geïnteresseerd in rundvee, waarop het onderwijs in Utrecht zich naast het paard ook moest gaan richten. In 1850 had Gerrit Wit er in een artikel in het *Repertorium* op gewezen, '*dat het verloskundig onderwijs, dat praktisch slechts op het fantoom toegepast werd, niet geschikt was om goede verloskundigen te vormen en dat het menig veearts was overkomen. dat hij bij eene tegennatuurlijke verlossing of inversio uteri geroepen, zijn werk moest geven aan eenen empiricus, die hem met beschaamde kaken deed staan. Hoe kon het ook anders. Velen hadden tijdens hun leertijd nooit of nauwelijks een verlossing bijgewoond en nooit een inversio uteri gezien, terwijl men toch door niets meer het vertrouwen der veehouders wint, dan juist door de verloskunde*'.

Het jaar daarop werd Wit tot leraar benoemd en weer twee jaar later kreeg hij, na de dood van Rijnders die als 'veearts van de school' voor het klinisch onderwijs, met inbegrip van de verloskunde, verantwoordelijk was geweest, de gelegenheid om de gekritiseerde situatie te rectificeren. Maar ook Wit was geen lang leven beschoren en zo kwam het aan Hengeveld om voort te zetten wat Wit nauwelijks begonnen was. Aan de stiefmoederlijke aandacht voor verloskunde kwam na 1853 een einde. Dat de stu-

denten beter op de praktijk werden voorbereid blijkt uit het rapport van Hengeveld over het studiejaar 1854-1855: *'De kwekelingen waren aanwezig bij regelmatige verlossingen, vroeggeboorten, en zelfs bij eene hoogstbelangrijke verlossing. Ieder der leerlingen heeft minstens een kalf geheel ontleed en onderscheidene malen ledematen weggenomen, ontleedkundige werktuigen aangelegen, zich geoefend in het aanwenden van de geboortesonde, het geboortehalster, de striktouwen, scherpe en stompe haken, spatels, het reponeren van onregelmatige liggende deelen, het aanleggen van broeken, en knoopen en verloskundige toestellen'.*

Behalve in verloskunde had Hengeveld les te geven in heelkunde, operatie- en verbandleer en kliniek. Dankzij de in zijn praktijk in Oegstgeest opgedane ervaring was hij uitstekend in staat tot het stellen van diagnoses; hij kreeg een zekere faam vanwege diagnoses 'op het eerste gezicht'. Tot zijn vakkenpakket behoorden verder ook nog de natuurlijke historie en de kennis van het exterieur en de rassen van alle dieren behalve die van het paard. Het meeste plezier schijnt hij beleefd te hebben aan het doceren van veeteelt.

Hengeveld was als docent zeer gezien. Hij heeft niet alleen zijn beste krachten gegeven aan het verzorgen van het onderwijs, maar vooral ook aan de vorming van de studenten.

Hij beklagde zich erover dat er niet minstens twintig runderen op de school waren ten behoeve van het praktische onderwijs: *'Om de dadelijke bruikbaarheid van de afgestudeerde veeartsen te verbeteren en aan de belanghebbenden de overtuiging te geven van het volledige praktische onderwijs heb ik de leerlingen zich laten oefenen in het melken, het spannen en het verplegen van het rundvee. Zulke kleinigheden geven hoger dunk van de bekwaamheden der veeartsen dan het verrigten eener kunstige en moeilijke operatie'.*

Binnen de Zuid-Hollandsche Maatschappij, opgericht in 1846, nam Hengeveld een vooraanstaande plaats in. Op de eerste 'Algemene Vergadering van Rijks-veeartsen' gehouden te Arnhem op 28 juni 1848 werd Hengeveld benoemd tot een van de twaalf permanente leden van het Centraal Veeartsenijkundig Genootschap en tevens tot secretaris en thesaurier. Het Centraal Veeartsenijkundig Genootschap was geen lang leven beschoren. Reeds na tien jaar werden de lichten gedoofd en werd er een commissie benoemd waarin Hengeveld zitting had, tot onderzoek van de mogelijkheid om tot de oprichting van een nieuwe algemene veeartsenijkundige vereniging te komen. Dit is de 'Maatschappij ter bevordering der Veeartsenijkunde in Nederland' geworden. Hengeveld trad toe tot de eerste redactie van het *Tijdschrift voor Veeartsenijkunde en Veeteelt* en in de eerste jaargangen vindt men menige bijdrage van zijn hand. Eerder, in 1860, had hij samen met I. Jennes en L. Swart de redactie gevoerd van een door de Zuid-Hollandse Vereniging uitgegeven *Verzameling van veeartsenijkundige bijdragen*.

Andere tijdschriften waarin hij regelmatig gepubliceerd heeft, waren *De Boeren Goudmijn*, de *Landbouwcourant* en het *Tijdschrift uitgegeven door de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid*. In dit laatste verscheen tussen 1853 en 1858 een serie fraai geïllustreerde artikelen van zijn hand over rundveerassen die, na afsluiting, door deze Maatschappij als boek werd uitgegeven. Tussen 1865 en 1872 verscheen bij de Erven Loosjes een uitgebreidere editie in twee delen en in een groter formaat, waarvoor hij van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw een gouden penning ontving. 'Met dit werk heeft Hengeveld zich een monument gesticht' schreef zijn biograaf M.G. de Bruin. In het tweede deel is het door Thorbecke geautoriseerde verslag opgenomen van de campagne ter bedwijing van de uitbraak van de veepest, die in de periode 1865-1867 in Zuid-Holland en West-Utrecht het leven eiste van meer dan 100.000 runderen. De campagne stond onder leiding van Hengeveld. Als dank voor zijn inspanningen mocht hij kiezen tussen een ridderorde en een gratificatie. Hij koos voor het laatste wat, gezien de lage salariëring van de leraren niet mag verwonderen. Het succes van de bestrijding heeft bij de overheid tot het inzicht geleid dat wetgeving voor veeartsenijkundig staatstoezicht en veeartsenijkundige politie noodzakelijk was. In 1870 is deze toen eindelijk tot stand gekomen.

Van regeringswege werd Hengeveld uitgenodigd zitting te nemen in een commissie die werd afgevaardigd naar de wereldtentoonstelling van 1856 in Parijs. Hengeveld werd daar benoemd tot vice-president, terwijl hij tevens optrad als jurylid voor de keuring van de rundvee-inzendingen. In hetzelfde jaar bracht hij erover een gedrukt verslag uit. Op het gebied van de rundveeteelt komen hem twee verdiensten toe. Hij ijverde voor de fokkerij van hoornloos vee en voor de oprichting van een rundveestamboek. Dankzij zijn grote inspanningen is in 1875 het Nederlandsch Rundvee-stamboek tot stand gekomen. Vele jaren is hij pro deo hoofdinspecteur geweest; later kreeg hij hiervoor een toelage van f 300.- per jaar. Hij heeft deze werkzaamheden tot twee dagen voor zijn dood uitgevoerd.

In 1877 bleek de gezondheid van Hengeveld te wensen over te laten. Hij werd ontheven van een deel van zijn taken en kreeg in 1881 eervol ontslag. Hij overleed te Haarlem, waar hij sedert 1888 woonde, op 3 november 1894. Hengeveld heeft een sterk stempel gedrukt op de ontwikkeling en vorming van vele generaties studenten. De Nederlandse diergeneeskunde verloor in hem een groot man, die als de grondlegger van de rundergeneeskunde in Nederland mag worden beschouwd.

Deze rubriek wordt verzorgd door leden van het Veterinair Historisch Genootschap

E.P.O.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR:

- Beijers JA. Enkele tot dusver nog onbekende bijzonderheden omtrent G.J. Hengeveld, leraar aan 's Rijksveeartsenijsschool van 1853 tot 1881. Tijdschr Diergeneesknd, 1966; 91: 215-222.
Brijn, J.G. Inventaris van de prijsvragen uitgeschreven door de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen 1753-1917. Groningen, 1977: 289-291.
Bruin, MG de. G.J. Hengeveld. Tijdschrift voor Veeartsenijkunde en Veeteelt, 1895; 22: 99-111.
Idem. In memoriam Gerardus Johannes Hengeveld. Veterinaire Almanak, 1895; 158-166.
Ofringa C. Van Gildestein naar Uithof. Deel 1. Utrecht, 1971. p. 99-100; 111-113.
Oldenkamp, EP. Voorgangers: dierenartsen uit vroeger tijd (34): Franciscus Cornelis Hekmeijer (1809-1886). Tijdschr Diergeneesknd, 1999; 124: 442-443.